Isabela Vasiliu-Scraba, *Despre Faustul lui Nae Ionescu*

(conferință de la Salonul cărții, Hotel Decebal, Bacău, 28 sept.2012)

[Motto: "Goethe înțelegea perfect logica şi simbolul omului modern", M.Eliade, *Teama de necunoscut*, în vol. *Fragmentarium*, 1939, ed.II-a, 1994, p.49]

Aici pe masă se găsesc două cărți ale mele: una este *Mistica Platonică* (Ed. Star Tipp, Slobozia, 1999, ISBN 973-9923925) - m-am ocupat mult de Platon -, a doua este despre *Metafizica lui Nae Ionescu* (Ed. Star Tipp, Slobozia, 2000, ISBN 973-8134064), inițiatorul primei şcoli filozofice de la noi, cuprinzându-i ca discipoli pe Noica, Cioran, Eliade [Mircea Vulcănescu, Vasile Băncilă, Dan Botta, G. Racoveanu, Petre Țuțea, Horia Stamatu, Ernest Bernea, Paul Sterian, D.C.Amzăr, etc]*. Mircea Eliade i-a fost chiar asistent lui Nae Ionescu. Mai precis, suplinitor, cum a spus el însuşi la un moment dat în conversația cu Rocquet, pentru că profesorul i-a cedat "cursul de istoria metafizicii şi un seminar de istoria logicii" (v. M. Eliade, *Încercarea labirintului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p.68). Având o minte strălucită şi o personalitate cu totul ieşită din comun, profesorul Nae Ionescu şi-a pus amprenta asupra unei întregi epoci. Noi ne bucurăm astăzi de mintea lui nemaipomenită datorită primei cărți pe care i-a scos-o Mircea Eliade în 1937, cu o selectie din publicistica sa. Ea s-a adăugat în interbelic volumelor litografiate cu prelegeri de metafizică, logică, teoria cunoştinței, istoria metafizicii şi istora logicii [din care patru volume au fost tipărite între 1941 şi 1944 de Noica şi Mircea Vulcănescu]. Pe undeva Eliade notase că a fost cea mai mare bucurie a tinereții sale să alcătuiască în 1937 volumul *Roza vânturilor* (republicat în 1990). Luasem la mine şi mă uitam prin cartea alcătuită de Eliade. Intr-adevăr, articolele lui Nae Ionescu sînt extraordinar de interesante. Grupate tematic, prima parte este axată pe teme religioase. În jurnalul său, Eliade spune cum l-a cunoscut pe Nae Ionescu şi cum l-a audiat la primul curs al acestuia despre *Faust*, despre *Problema salvării* în Faustul lui Goethe (nov.1925-febr.1926). Intr-un an, când trebuia să predea un curs de teoria cunoştinței, Nae Ionescu a ales să trateze subiectul cunoaşterii omeneşti, într-o lume mai mult sau mai puțin desacralizată, pornind de la o interpretare a lui *Faust*.

Emil Cioran observase într-un articol din 1937 că la prelegerile de logică ținute de Nae Ionescu, "parcă s-a rătăcit un plâns de clopote într-un tratat de logică" (v. Isabela Vasiliu-Scraba, *În labirintul răsfrângerilor. Nae Ionescu prin discipolii săi:P.Țuțea, Cioran,Noica, Eliade, M. Vulcănescu, Vasile Băncilă,* Ed. Star Tipp, Slobozia, 2000, ISBN 973-81340506, p.46). Pentru că indiferent de cursul pe care îl preda, fie de logică, de metafizică sau de teoria cunoştinței, profesorul ştia foarte bine să deschidă un orizont religios, un orizont metafizic. Asta l-a impresionat desigur şi pe Mircea Eliade. Ceea ce Eliade a strâns în volumul *Roza vânturilor* (1937), toate acele articole pe teme religioase sînt extraordinar de interesante. În prelegerile despre *Problema salvării la Faust*, Nae Ionescu luase drept repere de interpretare unele dintre ideile cursurilor predate în anii anteriori. M. Eliade scrisese în postfața volumului din 1937 că Nae Ionescu a "adus un suflu nou în universitate". Universitățile noastre erau cumva pe calapod francez. Ele târau după ele toată atmosfera

aceea îngustă spiritual a scientismului din secolul XIX. Nae Ionescu a adus în Universitatea bucureşteană o deschidere spre religie. Era un lucru de care tocmai se simțea nevoie. Secolul dinainte fusese raționalist şi apoi a venit spontan interesul acesta pentru religie. Nu numai la noi, ci în toată Europa [atât la protestanți cât şi la catolici].

Nae Ionescu pornise cursul său despre *Faust* de la un anumit articol pe care l-a citit într-o revistă franceză. Acolo un francez "se lăuda că deține cheia" înțelegerii capodoperei goetheene. Şi o arată aşa, "cam de departe", spunea el la cursul din 1925-1926. "Dar eu i-am ghicit gândul", adăuga Nae Ionescu.

Profesorul de metafizică îi ghicise gândul. De ce? Fiindcă vorbise anii anteriori studenților despre felul religiozității protestante şi felul religiozității catolice comparativ cu religiozitatea ortodoxă. Si atunci tot orizontul spiritual al lui Goethe, care era un orizont foarte modern la vremea lui, îi fusese cumva dezvăluit. Caracteristicile lumii moderne de după Descartes [forma noii mentalități ştiințifice care trecuse de la medievala **trăire** a realității la **reprezentarea** acesteia, la "prinderea realității în concept" (Nae Ionescu, 11 aprilie 1925, *Curs de filozofia religiei*)], fuseseră sesizate de Goethe şi redate în mod poetic, descriind, prin *Faust*, desacralizarea lumii în epoca modernă [caracterizată în esența ei de efortul de a conceptualiza realitatea înconjurătoare]. Fiindcă poeții au intuiția vremilor în care trăiesc. Deşi nu a ținut decât şase cursuri, noi azi putem reconstitui ideea lui Nae Ionescu avută atunci când vorbea de unitatea imaginii de ansamblu a viziunii lui Goethe asupra realității. Direcția pe care mergea gândul lui Nae Ionescu este sugerată de scenele pe care le discută si de scenele pe care doar promite că le va discuta.

E foarte interesant de văzut cum gândul lui Nae Ionescu îl preia după aceea Noica [într-un manuscris confiscat de Securitate în 1958 si înapoiat filozofului în anii şaptezeci sub formă incompletă]. Ştiți că Noica a fost arestat în decembrie1958 şi că el atunci, [printre alte manuscrise pe care de paisprezece ani nu le putuse publica] avea scrisă o carte, *Anti-Goethe*, în 10 capitole formând două volume groase, [carte care nici până azi nu i s-a publicat integral, deşi după 1990 s-au mai găsit unele capitole din ea în Arhiva Securității]. În perioda respectivă Noica (1909-1987) avea domiciliul obligatoriu la Câmpulung Muscel. Se întâmplase în anii aceea de ocupație sovietică să se împlinească în 1949 bicentenarul naşterii lui Goethe. [Până să fie şi ea arestată după ce fusese dată afara din învățământul superior de către Marcel Breslaşu (v. Alice Voinescu, *Jurnal*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1997) Alice Voinescu (1885-1961), faimoasa conferențiară** care vorbise cândva la Radio (oct. 1942) despre *Faust* (v. A. Voinescu, *Întâlnire cu eroi din literatură şi teatru*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1983, p.751), ținea în acei ani de teroare conferințe despre Goethe în cercuri foarte restrînse. Noica scria în domiciliu obligatoriu *Anti-Goethe*, iar la Cluj, Lucian Blaga traducea Faust [plătit cam jumătate din cât primea în calitate de traducător Tudor Vianu, cel care avea îngăduința să scrie prefața (şi ea o bună sursă de câştig). Fiindcă marelui filozof Lucian Blaga (1895-1961) oficialitățile nu i-au permis a scrie studiul despre Faust care să însoțească propria-i traducere, publicată într-un tiraj mult inferior față de o altă traducere din aceaşi perioadă, realizată de un poet aparținând minorității evreieşti]. Si am avut aşa o perioadă de intensă preocupare cu opera lui Goethe. Din păcate însă cartea despre *Faust* a Alicei Voinescu nici până azi n-a fost publicată. De existența manuscrisului Alicei Voinescu ştim dintr-o notă privitoare la Noica scrisă către Securitate de către Pavel Apostol pe 5 oct.1967, turnător

implicat şi în arestarea lui Noica din 1958, după ce filozoful dăduse unei edituri manuscrisul despre Hegel spre publicare. La Noica e foarte interesantă continuarea ideii maestrului său, Nae Ionescu. În interpretarea propusă, C. Noica spune că noi trăim într-un timp al "devenirii întru devenire", adică într-un timp acultural, în nişte vremuri secetoase din punct de vedere religios şi spiritual. Prin anii cincizeci el îşi construia viziunea proprie în marginea *Faustului* goethean, hermeneutizat în acest sens.

Nae Ionescu, atunci când spunea studenților săi că deține cheia interpretării lui *Faust* el preciza că numai pentru trei sferturi a sesizat intenția autorului. O parte o lasă aşa, în mister. Indirect, recunoaste că nu poate interpreta cu cheia sa o operă de o viață întreagă, cum ştim că a fost *Faust* pentru Goethe. Dar, pe de-o parte, Nae Ionescu sesizase că la Goethe religiozitatea este o religiozitate decăzută în panteism [despre metafizica imanentistă a lui Goethe în această "tragedie care luminează cu osebire omul modern", v. M. Eliade, *Vocația lui Mefistofeles*, în "Univ. lit", 1939]. Pe de altă parte, la cursurile lui, Nae Ionescu a vorbit foatre mult despre păcatul originar ca să ajungă la problema mântuirii, tratată diferit de catolici, de protestanți si de ortodocşi. Protestanții, observa Nae Ionescu, tratează foarte superficial problema mântuirii. Ei au cam dat de-o parte această tragică problemă a mântuirii. Or, Goethe era protestant. Cât priveşte mântuirea doctorului Faust, Nae Ionescu subliniază un aspect extrem de interesant. El spune că de la început, din *Prologul în cer* se ştia sfârşitul. Aşadar înainte să fie acel pact, acea ispitire, înainte să se desfăşoare viața doctorului Faust în tovărăşia lui Mefistofel, se ştia că el va fi salvat.

Ştiti cum începe *Prologul din cer*. Lumea si pe vremea lui Goethe era văzută - ca în antichitate - formată din trei nivele. Jos era lumea simțurilor, lumea sublunară, cum îi spunea Platon. Apoi era lumea astrelor (desemnată a "zeilor astrali" într-un dialog platonic de sorginte pitagoreică), cosmosul cum am zice noi azi. Şi mai era o lume deasupra acestor două lumi: era lumea lui Dumnezeu. Trei este număr magic, asa că împărțirea aceasta nu s-a schimbat prea mult; putem zice că s-a păstrat până azi în aceeaşi formă ca în antichitate. În *Prologul din cer* Goethe descrie cele trei lumi. Incepe cu nivelul cel mai de sus, apoi ajunge la muzica astrelor care se rotesc de când lumea: De când Dumnezeu a făcut cea mai perfectă dintre lumile posibile, cum credea Leibniz, pe urmele lui Pitagora care vorbise de "armonia sferelor". Apoi Goethe ajunge la lumea sublunară. Despre ea Mefistofel spune că aici oamenii se chinuie atât de mult încât el nici nu mai trebuie să-i canonească în plus. Au ei, oamenii, observă împielițatul, o scânteie, "inteligența" pe care o folosesc să devină mai animale decât animalele. Într-un cuvânt, e o lume în care el cu răutățile sale nici nu mai trebuie să intervină. Şi atunci Dumezeu precizează: bine, dar aceştia de care vorbeşti sînt oamenii obişnuiți. Pe lângă ei mai există însă oameni care ies din rând, cum este Faust. "Pe Faust îl ştii?"

Mefistofel răspunde: "Da, îl ştiu pe Faust care te slujeşte cam amestecat".

Ştiți că personajul Faust era bine cunoscut din Evul mediu. Era prezentat în teatrul de păpuşi pe la bâlciuri, cum şi-a vândut el sufletul diavolului ca să redevină tânăr. Aşa că mitul lui Faust era de mult cunoscut, ştiindu-se că fusese un faimos alchimist în căutarea tinereții veşnice. Episodul Margaretei era bine mediatizat prin teatrul de marionete [Însuşi Goethe

simulează –prin *Prologul în teatru*, cu care începe propriu-zis *Faust* pregătirea unui spectacol teatral].

În *Prologul din cer* [care urmează imediat după *Prologul în teatru*], Dumnezeu spune că, într-adevăr, doctorul Faust îl slujeşte cam amestecat, dar el îl va conduce spre lumină, în sferele de sus. Si aici se vede noua interpretare adusă mitului de Goethe. În timp ce personajul teatrului de bâlci era în final damnat, Faustul lui Goethe este mântuit, fiindu-i prețuit elanul de a zmulge lumii prin cunoaştere cât mai multe secrete. Chiar dacă îl slujeşte pe Dumnezeu "cam amestecat" (năzuințele sale purtându-l pe Faust când în lumină, când în întuneric), el are, ca să spunem aşa, mântuirea asigurată.

Fiindcă înainte să aflăm toată povestea lui Faust, cu viața pe care o duce în tovărăşia lui Mefistofel, ni se spune de la bun început că el va fi salvat. Cine îşi mai aduce aminte de sfârşitul poemului ştie că salvarea lui Faust s-a petrecut printr-o şmecherie, printr-o înşelăciune, un şiretlic. Faust era bătrân şi în clipa morții ar fi vrut să mai trăiască, spunând timpului să stea în loc, clipei celei din urmă a vieții să nu treacă. Atunci, în loc să-i ajungă sufletul în iad, printr-un şiretlic, îngerii îi păcălesc pe draci şi le iau sufletul lui Faust ca să-l poarte spre lumină.

Aşa este Faust în final salvat, prin înşelarea Înşelătorului, dintr-o consecvență ideatică: înşelătorilor le vorbeşti pe limba lor, nu eşti cinstit cu necinstiții. [La această soluție cumva ieşită din planul rațiunii, replica lui Constantin Oprişan (1921-1958) - acel strălucit student al lui Heidegger şi al lui Lucian Blaga asasinat în puşcăria politică de mercenarii ocupantului sovietic -, a fost categorică: "Ți-arăt filozofia în bâlciul vanității,/ Protagoras şi Tales în scrânciobul sofist./ Modernii cum înalță cântări sterilității,/ Şi-un veac întreg cum doarme în somnul realist.// Sau poate-l vrei pe Goethe, ți-l dau să-i pipăi țeasta,/ Să vezi că tot Mefisto pe Faust l-a luat,/ Căci, află de la mine, de când e lumea asta,/ Pe dracu niciodată un neamț n-a înşelat" (Costache Oprişan, *Psihaion. Poem Ontologic*, Bucureşti, 1995, p.27 şi p.33, ediția II, Ed. Cristiana, 2009 cu modificări catastrofale ale editorului care fac textul poemului de neurmărit în plan ideatic)].

Nae Ionescu n-a putut să-şi ducă interpretarea până la sfârşit. Pentru că nu avea contemporani care să fie la fel de deschişi la minte ca şi el. Şi atunci era puțin invidiat, mai ales că la cursurile lui veneau grămadă de studenți, de la Teologie, de la Politehnică, de la Drept, de la Litere. Şi la cursurile lui Mircea Eliade [din 1932 suplinitorul său la catedra de metafizică] se înghesuiau studenții. Dar Eliade sesizase diferența. El spune: Da, la mine vin pentru că sînt impresionați de erudiție, de informație, de date. Dar Nae Ionescu avea un mod special de a aduna ideile la sfârşit, ca într-o simfonie. El vorbeşte şi nu uită de la ce a pornit, construindu-şi gândul într-un mod extraordinar [de organizat].

Aceste caracteristici distinctive ale prelegerilor profesorului Nae Ionescu se văd din volumele sale de cursuri pe care eu le-am putut citi înainte de 1990. E drept că ele se puteau citi doar în sala Fondului secret ("special") al Bibliotecii Academiei şi că acolo nu mi s-a dat voie să citesc vreo patru ani la rând (v.*In loc de prefață*, în vol.: Isabela Vasiliu-Scraba, *Filozofia lui Noica. Între fantasmă şi luciditate*, Ed.Ecodava, Slobozia, 1992, p.11-18). Dar, cum am fost perseverentă, si cum tartorul de la permise s-a pensionat în 1985, într-un târziu

mi s-a aprobat şi mie să citesc la “Fondul special” unele cărți. Nu toate. Nu cele aparținând “Fondului directorial”.

Tot în comunism, puțin înainte de schimbările din decembrie 1989, am ajuns pentru prima dată după Cortina de fier. Era în 1988 şi am vrut să văd într-o bibliotecă din Occident ce români se găsesc acolo. Aşa am dat peste un volum de versuri intitulat *Kairos*, de Horia Stamatu, un autor despre care nu ştiam nimic. Şi m-a impresionat foarte tare. Nu mai citisem niciodată o poezie atât de minunată. Era o poezie religioasă. [Într-o scrisoare către Paul Miron, Horia Stamatu semnalează o întâmplare similară din 1985, când, după citirea volumului *Kairos*, un profesor de literatură comparată îi scrisese de la Paris cât de mult a fost de impresionat de versurile sale, cum citirea lor a devenit pentru el “un adevărat eveniment” şi că “de foarte mulți ani” nu i s-a întâmplat să găsească “o poezie atât de puternică şi atât de nouă”, v. *Corespondență*, Ed. Jurnalul literar, Bucureşti, 2007, p.103].

În România, volumul *Kairos* s-a publicat abia după trecerea a cinci ani de la căderea comunismului (v. Isabela Vasiliu-Scraba. *La centenarul naşterii poetului Horia Stamatu. Ciudățenii post-comuniste*, în rev. Acolada, anul VI, nr.9 (60), sept.2012, p.19). Ca să nu vorbesc prea mult, o să închei cu un fragment dintr-o poezie pe care Horia Stamatu a publicat-o în Revista Scriitorilor Români. În exil poetul a trăit jumătate în Spania, până prin 1963 şi jumătate în Germania, la Freiburg. Era şi un eseist sclipitor. În textele sale el descrie a-culturalizarea societății moderne, aşa cu o constatase în Germania. În acel lung poem din 1978 el spune aşa:

“Ploile de cuvinte/ inundă lumea/ unde e seceta mai mare/ dar pe cât cad/ pe atât usucă mai mult” (Horia Stamatu, *Jurnalul ploilor*, în Revista Scriitorilor Români, Muenchen, 1978).

Note: *Completările din parantezele drepte sînt ale autoarei, I.V.-S.

**Turnătorul Pavel Apostol mai transmitea pe 5 oct. 1967 într-o notă Securității informația că Noica îi consideră “maeştrii” ai şcolii trăiriste de filozofie pe N. Iorga, V. Pârvan, Alice Voinescu şi Nae Ionescu (v. vol. *Noica şi Securitatea*, Ed. MNLR, Bucureşti, 2009, p.28). Despre “gnoseologia” filozofului Lucian Blaga - victimă a mercenarilor ocupantului sovietic care l-au scos din Universitate şi din Academie, nu numai din cultura română interzicându-i cărțile şi nepermițându-i să publice -, iată ce scria mercenarul Pavel Apostol în calitatea sa de profitor al regimului care-i asigurase după 1945 postul de asistent al profesorului Lucian Blaga: “Inăuntrul idealismului, militând pentru misticism, L. Blaga a ocupat o poziție de extremă dreapta. De aceea este firesc ca…scrierile lui să se integreze în patrimoniul ideologic al fascismului” (Pavel Apostol/Paul Erdoes, *Gnoseologia mistică a lui Lucian Blaga*, în rev. “Cercetări filozofice, 5/1957, p.120). Articolul turnătorului apăruse tocmai la vremea când Radio Londra difuzase ştirea că Lucian Blaga figura pe lista candidaților la Premiul Nobel.

Autor: Isabela Vasiliu-Scraba

Sursa: http://www.isabelavs.go.ro/